

секция I высших учебных заведений / под ред. Д.С. Зернова, С.П. Ланговаго. – Москва : Типо-Лит. И.Д. Худякова, 1898. – 131 с.

*Резніков В.В.
м. Харків, Україна*

БІЛЬШОВИЦЬКІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ ІЗ СЕЛЯНСЬКИМ РУХОМ НА СУМЩИНІ (1919–1920 РР.)

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена переосмисленням в останні два десятиліття ролі повстанського антибільшовицького руху в формуванні української нації та незалежної Української держави.

З початку 1919 р. в Україні більшовики намагалися ствердити радянську владу за допомогою політики «воєнного комунізму», яка була спрямована проти товарно-грошових відносин, вільної торгівлі, насаджувала комуні та державні форми землекористування. Несприйняття селянством цієї політико-економічної моделі викликало масовий повстанський антикомуністичний рух, всебічне об'єктивне вивчення якого радянською історичною наукою аж до початку 90-х рр. було неможливим, тому що вимагало критичного і докорінного переосмислення комуністичних постулатів, відкинення концепції пролетарської соціалістичної революції, пошуку нових дослідницьких парадигм. В радянські часи немислимою була навіть постановка проблеми антикомуністичного руху, тому вона стала такою актуальною у пострадянський період. Перед істориками стоїть важливе завдання надолужити все те, що не могло бути зроблено в радянську добу комуністичного ладу, зокрема відтворити об'єктивну історію українського селянства, в тому числі таку її сторінку, як повстанський антикомуністичний рух 1919–1921 рр. на Слобожанщині взагалі та Сумщині, зокрема.

Проте, в рамках розгляду боротьби українського населення проти більшовицької присутності на Українських землях актуальним і гострим залишається питання про репресивні дії як проти українських повстанців, так і проти мирного населення, яке часто потрапляло в поле зору каральних органів за безпідставними звинуваченнями і підозрами. Саме це питання автор і спробує розглянути в рамках даної роботи.

Ідеологічна упередженість радянської науки заважала не тільки об'єктивному комплексному дослідженню селянсько-повстанського антикомуністичного руху, але навіть і самій постановці цієї наукової проблеми як такої.

Більшість дослідників погоджуються з негативною оцінкою спроб більшовиків реалізувати комуністичну доктрину в українському селі. У своїх працях науковці доводять, що «куркульський бандитизм» був насправді антибільшовицьким селянським повстанським рухом, а селянські повстання – формою самозахисту. Водночас історики критикують недержавницький менталітет українського селянства, стихійність його виступів. Проте, в українській пострадянській історіографії селянський рух на Слобожанщині взагалі та Сумщині, зокрема, розглядається фрагментарно, у дослідженнях переважає фактографічно-ілюстративний підхід.

Із відновленням радянської влади наприкінці 1919 – на початку 1920 р. більшовики відповідно до своєї комуністичної доктрини продовжували здійснювати прискорену націоналізацію промисловості, централізацію управління і мілітаризацію економіки, запроваджували трудову повинність та продовольчу розверстку. Всі ці фактори були вкрай негативно

сприйняті селянською частиною населення, а тому боротьба проти агресивного нав'язування більшовицької ідеології на території Сумщини продовжилася із новою силою.

Ще в грудні 1919 року із виданням наказу командування Південного фронту про створення спеціальних загонів, які мали б боротися проти повстанського руху: «1. Активную борьбу с неприятельскими партизанскими, зеленоармейскими, кулацкими и т.п. отрядами и бандами, организующими и действующими в тылу Красной Армии, возложить на особые отделы фронта и армий» [1, с. 34–35], а в лютому 1920 року постанови Всеукраїнського революційного комітету «Про застосування вищою міри покарання – розстрілу до активних контрреволюціонерів на Україні», в якій були наступні слова: «...а посему вплоть до полного уничтожения препятствий, нарушающих устойчивость Советской власти на Украине, Всеукраинский революционный комитет, ответственный перед рабоче-крестьянской массой Украины за всемерное укрепление ее, в своей неуклонной и решительной борьбе со всякими попытками контрреволюционного характера не может остановиться ни перед какими мерами вплоть до применения системы красного террора» [1, с. 35–36], стало зрозуміло, що характер комуністичної людиноненависницької влади не змінився із моменту перших двох навал і єдиним способом боротьби проти більшовиків залишалося збройне повстання якнайширших прошарків населення.

Окремо варто додати, що більшовицька партія мала дуже незначний вплив на селі: «Дорогой Владимир Ильич! Вы в своем письме настаиваете на чистке Украинских ЧК. К этой работе я приступил с самого первого дня своей работы – с 10 апреля... Все наше несчастье в том, что не из чего строить... С товарищеским приветом Лацис» [5, с. 60]. Тому із метою підпорядкувати собі селянство, вона намагалася розколоти село, протиставити бідних селян заможним, а для цього створити спеціальні класові організації сільської бідноти, закон про створення яких і був виданий 9 травня 1920 року. Отже, створивши комнезами більшовицька влада не тільки змогла дестабілізувати повстанський рух, головною рушійною силою якого було селянство, але й отримала для себе міцну опору в класово чужому середовищі.

Таким чином, на основі архівних документів спробуємо дати характеристику методам більшовицької боротьби із українським населенням на території сучасної Сумщини.

Методика боротьби проти повстанського руху була ретельно викладена в «Короткій інструкції Раднаркому УСРР щодо боротьби з бандитизмом і куркульськими повстаннями» від 20 квітня 1920 року: «...10. Основными задачами борьбы с бандитизмом и повстанчеством являются: а) уничтожение банд и отдельных бандитов; б) уничтожение главарей и их помощников; в) поголовное обезоруживание населения; г) предупредительные и карательные меры по борьбе с повстанчеством и бандитизмом; д) агентурная разведка; е) обращение серьезного внимания на практическую работу по расслоению деревни. ... 33. В целях предупреждение бандитизма и восстаний надлежит брать заложников из кулаков и из числа лиц влиятельных или подозрительных по соучастию или сочувствию бандам или повстанцам. ... 36. Под круговой порукой населения возложить на все села каждого района ответственность за какое-то ни было волнение... 38. В случае явной выраженности враждебности населения, укрывательства или полной невыдачи бандитов или повстанцев на данное население может быть наложена та или иная кара... а) контрибуция продуктами продовольствия; б) денежная; в) производство выселения и изъятия семейств главарей и зачинщиков восстания, конфискуя все их имущество, передавая его бедноте; г) обстрел селения; д) его полное уничтожение» [3, арк. 229].

Всі засоби, використовувані більшовиками для винищення українців можна умовно поділити на 3 групи – економічну, фізичну та інформаційну. До економічних відносяться реквізиції продуктів харчування, грошові штрафи, конфіскація всього майна із наступною

роздачею його бідноті. До фізичних – знищення повстанців та населення, яке було запідозрене в зв'язках із ними, становлення системи заручництва та кругової поруки. До інформаційних – створення розгалуженої системи агентурної розвідки («сексотів»).

Взагалі, всі засоби, що використовували більшовики в боротьбі із українськими повстанцями відзначалися крайньою жорстокістю: «В связи с подавлением бандитизма в уезде, Кролевецкий Уездный Военно-Революционный Комитет предлагает гражданам г. Кролевца, Коропа и всего Кролевцкого уезда в течение двух дней со дня опубликования сего сдать все оружие, как огнестрельное, так и холодное; а также патроны, бомбы, и всякого рода взрывчатые вещества... К лицам, добровольно не сдавшим в указанный срок оружия, в чем бы такое не заключалось и при обнаружении такого, будут приняты меры военных действий, как это было поступлено в селах Мути, Божок, Погребки и др., и будет наложена неслыханная контрибуция без всякой пощады» [4, арк. 7]. Або – наказ № 64 по Глухівському повітовому Військовому Комісаріату 21 травня 1920г.: «Совет Рабоче-крестьянской обороны постановил: для пресечения участвовавших за последнее время случаев злоумышленного разрушения железнодорожных сооружений или покушений на таковые, пойманных на месте преступления расстреливать в порядке непосредственной расправы, а остальных судить в 24 часа – срок по закону военного времени» [5, с. 31].

Загалом можна відзначити, що більшовицький «червоний терор», який розгорнула комуністична влада на землях Сумщини проти місцевого населення не відрізнявся від дій гітлерівців в 1941–1943 рр. і мав всі ознаки геноциду та військового злочину.

Революція і Визвольна боротьба 1917–1920 рр. є водночас і героїчною, і трагічною сторінкою в житті українського народу. З поваленням в лютому 1917 р. царського самодержавства в Україні розгорнулася національно-демократична революція, в основі якої виступили народні маси і яка розв'язувала загальнодемократичні завдання – ліквідацію національного поневолення та впровадження демократичної української державності.

Нажаль, боротьба нашого народу, головною рушійною силою якої було селянство, зазнала поразки від більшовицької Росії, на довгі 70 років втративши свою державність. Для подальшої наукової розробки боротьба українського селянського руху проти більшовицьких поневолювань впродовж 1917–1921 рр. є надзвичайно важливою і не тільки для об'єктивного пізнання тогочасних подій та справжніх героїв Української держави, але й для формування національної свідомості нашого народу.

Список літератури: 1. Державний архів Сумської області (ДАСО). Краткая инструкция по борьбе с бандитизмом и кулаческими восстаниями. – Ф.Р. 98. – оп. 2. – спр. 56. 2. ДАСО. Приказ № 4 Кролевецкого Уездного Военно-Революционного комитета. Ф.Р. 4837. – оп. 1. – спр. 2. 3. ДАСО. Приказ № 64 по Глуховскому уездному Военному Комисариату 21 мая 1920 г. Ф.Р. 1808. – оп. 1. – спр. 2. 4. Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси / Іванущенко Г.М. – Суми: Собор, 2001. – 192 с. 5. Повстанський рух 20-х-30-х рр. ХХ ст. на Сумщині: Т. 1. / [автор-упорядник Г.М. Іванущенко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340 с.: іл. 6. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т. 1. / [автор-упорядник Г.М. Іванущенко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 280 с.: іл. 7. Ісаков П.М. Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / П.М. Ісаков. – К., 2001. – 23 с. 8. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929) / Володимир Вікторович Калініченко – Х.: Основа, 1991. – 131 с. 9. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Х.: Основа, 1997. – 400 с. 10. Михайличенко Д.Ю. Політика «воєнного комунізму» і укра-

їнське селянство, 1919 р.: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Д.Ю. Михайличенко. – Х., 2002. – 21 с. 11. Мотенко Я.В. Селянський рух в Харківській губернії (1917–1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Я.В. Мотенко – Х., 2005. – 21 с. 12. Радченко Л.О., Семененко В.І. Антибільшовицький рух на Харківщині в 1919 р. – на початку 20-х рр. / Л.О. Радченко, В.І. Семененко // Вісник Харківського державного університету – 1996. – № 387, вип. 1. – С. 171–190. 13. Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917–1922 роки) / В.І. Семененко. – Х. : Основа, 1995. – 400 с.

*Савич А.В., Черновол Л.И.
г. Днепрпетровск, Украина*

ЭКОГУМАНИЗМ КАК ФАКТОР ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИУМЕ

Сегодня человечество стоит перед выбором своего места в мире – стать более цивилизованным, нравственным, просто более разумным, либо погубить и себя и жизнь на планете. С одной стороны перед нами новейшие научно-технические достижения, сделавшие цивилизацию процветающей, а с другой – остро нарастающая кризисная ситуация, которая грозит человечеству полным вымиранием.

На первый план выходят проблемы взаимоотношения общества и природы, носящие сложный и противоречивый характер. Развитие производительных сил общества, технологий различных производств, знаний и навыков людей привело к возрастанию их влияния на природу. Однако со временем человечество все больше попадало в зависимость от природных ресурсов, которая усиливалась с развитием промышленного производства. В свою очередь это повлекло за собой ряд глобальных экологических проблем: перепотребление первичного продукта привело к выходу человечества за границы своей экологической ниши; производство материалов с применением температур и давлений, гораздо выше существующих в природе, породило горы неразлагаемых отходов; фрагментация ландшафтов вызвала нарушение среды обитания животных и растений; сокращение видового разнообразия снизило устойчивость экосистемы (биосферы). Все эти проблемы вызваны вмешательством людей в природные процессы, которые было бы невозможным без применения технических средств.

В этом и заключается диалектически противоречия взаимозависимость общества и природы: постепенно увеличивая власть над природой, общество в то же время попадает во все большую зависимость от нее как источника удовлетворения материальных потребностей людей и самого производства.

Попавшее в экологический кризис человечество не знает четких путей выхода из него. Несмотря на реализацию программ по развитию безотходных производств, усовершенствованию экологического законодательства, экологический кризис продолжается. Становится все более очевидным, что главная экологическая проблема заключена не в природе, а в ценностно-этических представлениях человека и общества. Взаимоотношения общества и природы становятся глобальной общечеловеческой проблемой, поэтому без новой системы взглядов на мир и место человека в нем будущие поколения, как биологический вид, обречены на физическое и духовное уничтожение. Решение экологических и социальных проблем как глобального, так и регионального характера возможно только при условии создания нового типа экологической культуры, эко-